

De effectiviteit van Nederlandse ontwikkelingshulp

B.V.G. Goderis en H.A.A. Verbon

*De auteurs zijn respectievelijk research officer aan de Universiteit van Oxford en hoogleraar openbare financiën aan de Universiteit van Tilburg
benedikt.goderis@economics.ox.ac.uk*

Op basis van cross-country regressies kan geconcludeerd worden dat Nederland beter niet een deel van zijn bilaterale ontwikkelingshulp kan overhevelen naar internationale organisaties.

De zogenaamde millenniumdoeleinden van de Verenigde Naties om de armoede en honger in de wereld te halveren, hebben de vraag opgeroepen op welke wijze ontwikkelingshulp kan bijdragen aan het realiseren van deze doelen. Het is dan ook niet toevallig dat juist de laatste paar jaar deze vraag in kringen rond met name de Wereldbank en het IMF grote aandacht heeft gehad. Burnside en Dollar, werkzaam bij de Wereldbank, hebben aan deze discussie een grote impuls gegeven door hun claim dat hulp alleen effectief is in de ontwikkelingslanden die met name een goed economisch beleid voeren (Burnside & Dollar, 2000).

De gevolgen van deze bevinding voor het geven van hulp zijn verstrekkend. Zo is het geruststellend dat hulp effectief blijkt te kunnen zijn. Eerdere studies waren sceptischer over de effectiviteit van hulp. Boone, bijvoorbeeld, vond dat hulp voornamelijk leidt tot een toename van de overheidsconsumptie en niet tot een toename van de economische groei of een afname van de armoede. Omdat consumptieve overheidsuitgaven in die landen vooral de heersende elite in de gesponsorde landen ten goede komt, betekent hulp dat de bestaande ongelijke machtsverhoudingen worden bestendigd (Boone, 1996).

Het is bovendien geruststellend dat hulp eigenlijk alleen aan landen met een goed beleid hoeft te worden gegeven. Het voorkomt dat arme landen met een slecht beleid over kunnen gaan tot morele chantage van rijke landen door hulp voor hun hulpbehoevende bevolking te eisen zonder daar zelf een tegenprestatie voor te hoeven leveren in de vorm van een beter beleid. Met de Burnside-Dollar resultaten in de hand kunnen donoren een eis tot beleidsverbeteringen koppelen aan het geven van hulp.

In Nederland is een van de grote discussiepunten rond ontwikkelingssamenwerking of het effectiever is hulp te geven via multilaterale dan wel bilaterale kanalen. Het interdepartementaal beleidsonderzoek "Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking" van 2003 bijvoorbeeld kwam tot de conclusie dat multilaterale hulp effectiever is dan bilaterale hulp en adviseerde daarom een groter deel van het budget naar multilaterale hulp over te hevelen. Deze conclusie was niet gebaseerd op eigen empirisch onderzoek, maar was gebaseerd op een exercitie van de Wereldbank (IBO, 2003, bijlage 3). Volgens deze exercitie werd de Nederlandse bilaterale hulp te weinig gegeven aan landen met goed beleid en was daardoor weinig effectief. Ook werd erop gewezen dat multilaterale hulp minder tot versnippering leidt, waardoor er ook lagere beheerslasten mogelijk zijn.

Het advies van het IBO werd door de minister niet overgenomen. Een zwaarwegend argument was dat Nederland al een van de belangrijkste donoren is van internationale organisaties, zodat het meer in de rede zou liggen als donoren die een relatief klein aandeel bijdragen hun verantwoordelijkheid zouden nemen door hun bijdrage te vergroten. Ook werd erop gewezen dat het niet noodzakelijk evident is dat de via multilaterale instellingen verleende hulp effectief is.

Over de effectiviteit van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid is, naar ons weten, weinig bekend. Dat kan veroorzaakt zijn door het feit dat het soort onderzoek zoals dat van Burnside en Dollar omstreden is. Hieronder geven we een korte samenvatting van die bedenkingen (Brilman, 2005). Daarna doen wij een voorzichtige poging de effectiviteit van multilaterale en Nederlandse bilaterale hulp met elkaar te vergelijken op basis van macro-economische gegevens over hulp en de economische prestaties van ontwikkelingslanden.

Macrostudies naar de effectiviteit van hulp

Burnside en Dollar baseerden hun resultaat claim over de effectiviteit van hulp op regressieresultaten, waarbij voor een groot aantal ontwikkelingslanden de waargenomen economische groei over een aantal jaren werd gecorreleerd met de totale ontvangen hulp en een aantal kenmerken van de landen, zoals het economisch beleid en de mate waarin eigendomsrechten geëerbiedigd werden en de doelmatigheid van het ambtenarenapparaat. In hun vergelijkingen introduceerden zij een interactieterm van hulp met de kwaliteit van beleid. Deze term bleek positief en significant, maar de variabele hulp zelf was niet significant en soms ook nog negatief.

Burnside en Dollar maakten echter geen onderscheid tussen hulp die rechtstreeks door donorlanden aan ontwikkelingslanden wordt gegeven, de zogeheten bilaterale hulp, en de hulp die loopt via internationale organisaties zoals de VN en de Wereldbank, de multilaterale hulp. Omdat de motivaties van beide soorten hulp uiteenlopen, ligt het voor de hand dat de effectiviteit ervan ook verschillend kan zijn. Bilaterale hulp wordt bijvoorbeeld soms vanuit politiek strategische overwegingen gegeven. Zoals Alesina en Weder hebben laten zien, zijn vooral de Verenigde Staten en Frankrijk landen die minder letten op de kwaliteit van het gesponsorde land dan op de effecten die hulp heeft voor hun invloed in bepaalde delen van de

wereld. De Scandinavische landen, daarentegen, letten bij hun hulpbeleid meer op de noden en de mogelijkheden van het ontvangende land (Alesina en Weder, 2002). Bij multilaterale hulp, zoals die gegeven wordt door internationale organisaties, wordt bij voorbaat gekeken naar de kwaliteit van het gesponsorde land. Ook bestaat die hulp voor een groter deel uit investeringen, zodat er een grotere waarschijnlijkheid is dat deze vorm van hulp een groeibevorderend effect zal hebben. Daarentegen kan, zoals de minister in haar reactie op het IBO-rapport al suggereerde, een multilaterale organisatie last hebben van bureaucratisering waardoor hulp minder effectief wordt.

Er is derhalve reden genoeg om bij het bepalen van het effect van hulp een onderscheid te maken tussen bilaterale en multilaterale hulp. Dit is gedaan door Ram, die de analyse van Burnside en Dollar overdoet, maar een onderscheid aanbrengt tussen de twee soorten hulp. Hij vindt een opvallend resultaat, namelijk dat bilaterale hulp een positief effect op groei heeft, terwijl multilaterale hulp een negatief effect heeft (Ram, 2003). Als dit resultaat robuust is, kan dit er op duiden dat de eisen die internationale organisaties aan de gesponsorde landen opleggen voor het ontvangen van hulp niet effectief zijn, of dat de bureaucratie in deze organisaties effectieve hulpverlening in de weg staat, terwijl bilaterale hulp kennelijk slagvaardiger is.

Juist over de robuustheid van de Burnside-Dollar resultaten zijn echter grote twijfels gerezen. Easterly, in samenwerking met anderen, heeft in een reeks van papers laten zien dat kleine variaties in de gebruikte data tot volledig andere conclusies kunnen leiden. Burnside en Dollar gebruikten data uit de periode 1970-1993. Easterly et al. voegen hieraan data uit de periode 1993 tot 1997 toe (Easterly et al. 2004). Alle overige kenmerken van de data, zoals meting van de variabelen, het uitsluiten van uitbijters en dergelijke, worden niet gewijzigd. Deze relatief bescheiden toevoeging aan de data heeft tot gevolg dat in de regressieanalyses de coëfficiënt van de interactieterm tussen hulp en beleid van teken verandert en niet langer significant is. Een spreidingsdiagram in hun artikel van de interactieterm en de groeivoet van bbp per hoofd in de diverse landen laat zien wat de oorzaak is van de fragiliteit van het Burnside en Dollar resultaat (Easterly et al., 2004, p. 778). Rekening houdend met alle overige bekende variabelen die de groeivoet in een economie kunnen verklaren blijkt er eenvoudigweg te weinig variatie in de data over te zijn om nog een duidelijk verband te kunnen zien tussen groei en de interactieterm. Een groot aantal waarnemingen zit zo dicht op elkaar dat als er een positief verband tussen de kwaliteit van het beleid in het ontvangende land en effectiviteit van hulp wordt gevonden, dit vooral op toeval lijkt te berusten. De toevoeging van een paar waarnemingen kan er namelijk voor zorgen dat een positief verband omslaat in een negatief verband.

De effecten van hulp

Er is dus genoeg reden sceptisch te zijn over de resultaten van Burnside en Dollar. Ten eerste is hun aggregatieniveau van hulp te hoog en ten tweede zijn hun resultaten niet robuust voor toevoegingen aan de data. Dit duidt erop dat bij het beoordelen van de effectiviteit van hulp macro-economische regressies maar beperkt bruikbaar zijn. Omdat echter het eerder vermelde IBO rapport zich baseerde op studies als die van Burnside en Dollar, zullen wij de daar gehanteerde methode toepassen om de claim van het IBO te verifiëren dat multilaterale hulp effectiever is

dan de Nederlandse bilaterale hulp.¹ Wij gaan echter uit van de ook door Easterly gebruikte data en hebben een onderscheid gemaakt tussen Nederlandse en niet-Nederlandse bilaterale hulp en multilaterale hulp. In vergelijking met de studies van Ram desaggregeren we dus met name de totale hoeveelheid ontvangen bilaterale hulp voor ieder ontvangend land naar bilaterale hulp vanuit Nederland en vanuit andere landen (Ram, 2003).

De data van Easterly et al. bestaan uit een panel van 62 landen over de tijdsperiode 1970-1997 (zie voor meer informatie over de data, Easterly et al., 2004). Evenals Easterly et al. en in navolging van Burnside en Dollar schatten we een macro-economische groeivergelijking waarin de economische groei van landen verklaard wordt uit een aantal controlevariabelen, die de economische en institutionele kwaliteit van een land weergeven en uit variabelen die de diverse soorten hulp beschrijven. De controlevariabelen worden in de eerste negen rijen van de tabellen 1 en 2 opgesomd, terwijl de variabelen die de hulp beschrijven in de daaropvolgende rijen worden weergegeven. Er dient hierbij opgemerkt te worden dat in de dataset die we gebruiken landen voorkomen die geen of slechts gedurende een korte tijd ontwikkelingshulp vanuit Nederland ontvangen. We zullen echter ook een schatting presenteren waarbij alleen de landen worden meegenomen waar Nederland gedurende langere tijd hulp aan verstrekt (zie de noot bij tabel 2).

Wij houden in onze schattingen rekening met het endogeniteitsprobleem. Als bijvoorbeeld donorlanden in hun ontwikkelingsbeleid gemotiveerd worden door de noden van ontwikkelingslanden, zullen zij vooral hulp bieden aan landen die het slecht doen. Op de korte termijn is er dan een negatief verband tussen hulp en groei, die hopelijk op de langere termijn overgaat op een positief verband. Anderzijds kunnen landen zich juist concentreren op ontwikkelingslanden die al relatief succesvol zijn. In dat geval zal er wel een positief verband tussen hulp en groei waarneembaar zijn, maar dit is duidelijk niet het gevolg van de hulp. De causale relatie loopt in dat geval eerder andersom. Het endogeniteitsprobleem kan enigszins verholpen worden door gebruik te maken van een zogeheten instrumentele-variabelen methode. In onze schattingen hebben wij met name de zogeheten two-stage least-squares (2SLS) methode toegepast.

In tabel 1 staan de resultaten vermeld van een aantal 2SLS-schattingen van het verband tussen groei en hulp. De eerste kolom geeft de schatting weer als totale hulp als verklarende variabele wordt gebruikt. Dit is de specificatie die door Easterly et al. ook is toegepast om de resultaten van Burnside en Dollar te verifiëren.² Onze resultaten komen vrijwel overeen met Easterly's resultaten. Opvallend is het positieve effect van de institutionele kwaliteit en de kwaliteit van het beleid op de economische groei in de beschouwde landen. Ook het feit dat de Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara het significant slechter doen wordt door onze resultaten gereproduceerd. Tenslotte blijkt dat de effecten van totale hulp (TH) op groei negatief te zijn, terwijl als hulp in interactie met de beleidsindex wordt genomen (de variabele TH x BI) we geen significant effect zien.

1 De voorzitter van de IBO "Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking", Loet Mennes, heeft overigens in een ingezonden brief in het *Financieele Dagblad* van 23 september jl. het IBO-standpunt nog eens herhaald dat Nederland meer nadruk op multilaterale hulp moet leggen. In die brief beroept hij zich echter op Sachs in plaats van op de Wereldbankstudie.

2 Zie tabel 1, kolom (4) in Easterly et al. (2004).

Tabel 1. Groiregressies (2SLS) voor de gehele Easterly et al. (2004) steekproef*

onafhankelijke variabelen	(1)**	(2)	(3)	(4)	(5)
initieel bbp	-0.87* (0.50)	-0.77 (0.52)	-1.01* (0.55)	-1.15** (0.56)	-1.09* (0.56)
etnische versplintering (EV)	-0.47 (0.76)	0.13 (0.80)	-0.09 (0.82)	0.74 (0.97)	0.64 (1.09)
moordaanslagen (MA)	-0.29 (0.26)	-0.27 (0.26)	-0.30 (0.27)	-0.28 (0.29)	-0.30 (0.32)
EV x MA	0.01 (0.64)	-0.00 (0.64)	0.06 (0.65)	-0.14 (0.70)	-0.04 (0.73)
institutionele kwaliteit	0.32** (0.13)	0.35*** (0.13)	0.41*** (0.14)	0.30* (0.15)	0.36** (0.17)
M2/bbp (vertraagd)	0.01 (0.01)	0.01 (0.02)	0.01 (0.02)	-0.01 (0.02)	0.02 (0.02)
Afrika ten zuiden van de Sahara	-1.22* (0.62)	-1.77*** (0.63)	-1.67** (0.65)	-2.03*** (0.77)	-1.84** (0.80)
Oost Azië	1.13** (0.53)	0.76 (0.59)	0.73 (0.60)	0.77 (0.64)	0.50 (0.65)
beleidsindex (BI)	1.11*** (0.26)	1.07*** (0.21)	1.17*** (0.27)	0.91*** (0.23)	0.78** (0.33)
totale hulp /bbp (TH)	-0.49 (0.54)				
TH x BI	0.01 (0.22)				
multilaterale hulp/bbp (MH)		-0.02 (0.37)	-1.01 (0.77)	0.33 (0.57)	1.41 (1.23)
MH x BI			0.60 (0.43)		-0.67 (0.65)
bilaterale hulp / bbp (BH)		-0.08 (0.23)	0.39 (0.41)		
BH x BI			-0.30 (0.21)		
Nederlandse BH / bbp (NBH)				-7.02 (5.27)	-21.44* (11.74)
NBH x BI					9.41 (5.75)
niet Nederlandse BH / bbp (NNBH)				-0.05 (0.22)	0.10 (0.40)
NNBH x BI					-0.17 (0.20)
R kwadraat waarnemingen	0.30 345	0.31 330	0.25 330	- 323	- 323

* De hier gegeven resultaten zijn gebaseerd op eigen schattingen met behulp van de data van Easterly et al. (2004). De afhankelijke variabele is de reële bbp-groei per hoofd. Alle regressies bevatten tijdummies. Standaardfouten tussen haken. ***, **, en * geeft aan of er sprake is van significantie op het 1%, 5%, en 10% niveau, respectievelijk.
** De oorspronkelijke specificatie van Easterly et al. (2004)

In kolom (2) van tabel 1 wordt hulp gesplitst in bilaterale hulp en multilaterale hulp. We reproduceren daarmee de analyse van Ram. Het blijkt dat beide soorten hulp een negatief effect op de groei hebben. Alleen zijn de coëfficiënten niet significant. Als we nu de interactie met het beleid van het ontvangende land toevoegen, kolom (3), wordt het effect van multilaterale hulp via de beleidsindex positief, maar de coëfficiënt is nog steeds niet significant. Bilaterale hulp, daarentegen, blijkt echter juist minder effect te hebben in landen met goed beleid.

In kolom (4) wordt bilaterale hulp onderverdeeld in Nederlandse bilaterale hulp en overige bilaterale hulp. Het effect van Nederlandse hulp op de economische groei van ontwikkelingslanden blijkt negatief te zijn, maar niet significant. Als we interactie met beleid toelaten, kolom (5), blijkt het effect van

bilaterale Nederlandse hulp nog steeds negatief te zijn, maar het effect van de interactie met beleid is positief, hoewel nauwelijks significant. Bilaterale hulp lijkt dus tot een hogere economische groei te leiden in de landen met goed beleid. Voor de multilaterale hulp is goed beleid van het ontvangende land echter geen enkele voorwaarde voor een positief groeieffect. Hetzelfde geldt voor de overige bilaterale hulp.

In tabel 2 doen we precies dezelfde analyse als in tabel 1, maar nu alleen voor die ontvangende landen waar Nederland over een langere periode een ontwikkelingsrelatie mee heeft. Dat betekent dat we over veel minder waarnemingen beschikken dan in tabel 1. Het gevolg daarvan is dat het nu zeer moeilijk blijkt te zijn significante coëfficiënten te schatten. In onze laatste specificatie, kolom (5), vinden we zelfs geen enkele significante coëfficiënt meer.

Tabel 2. Groiregressies (2SLS) gebaseerd op deel van de Easterly et al. (2004) data*

onafhankelijke variabelen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
initieel bbp	-0.87 (1.02)	-0.44 (1.03)	0.36 (1.17)	-1.23 (1.39)	-0.68 (1.51)
etnische versplintering (EV)	1.38 (1.56)	1.62 (1.53)	2.16 (1.59)	1.26 (1.53)	1.35 (1.64)
moordaanslagen (MA)	-0.39 (0.53)	-0.44 (0.55)	-0.14 (0.69)	-1.10 (0.72)	-0.79 (0.79)
ED x MA	0.66 (0.94)	0.78 (0.98)	0.35 (1.16)	1.63 (1.18)	1.25 (1.28)
institutionele kwaliteit	0.45* (0.23)	0.40* (0.22)	0.25 (0.27)	0.38 (0.25)	0.33 (0.29)
M2/bbp (vertraagd)	0.04 (0.03)	0.04 (0.03)	0.07** (0.03)	0.01 (0.03)	0.03 (0.04)
Afrika ten zuiden van de Sahara	-1.39 (0.95)	-1.43 (0.90)	-0.81 (1.08)	-1.75* (1.02)	-1.15 (1.28)
Oost Azië	1.45 (1.23)	1.54 (1.21)	1.95 (1.39)	1.25 (1.24)	1.62 (1.33)
beleidsindex (BI)	1.28*** (0.40)	1.38*** (0.27)	0.94 (0.57)	1.23*** (0.30)	0.91 (0.58)
totale hulp /bbp (TH)	-0.32 (0.54)				
TH x BI	0.10 (0.24)				
multilaterale hulp/bbp (MH)		0.07 (0.38)	1.38 (1.03)	-0.02 (0.46)	0.64 (0.86)
MH x BI			-0.73 (0.45)		-0.41 (0.37)
bilaterale hulp / bbp (BH)		-0.04 (0.29)	-0.84 (0.73)		
BH x BI			0.45 (0.31)		
Nederlandse BH / bbp (NBH)				-4.69 (3.26)	-6.04 (7.28)
NBH x BI					1.93 (4.26)
niet Nederlandse BH / bbp (NNBH)				0.18 (0.30)	-0.17 (0.69)
NNBH x BI					0.15 (0.30)
R kwadraat waarnemingen	0.40 132	0.39 132	0.33 132	0.19 130	0.24 130

* De hier gegeven resultaten zijn gebaseerd op eigen schattingen met behulp van de Easterly et al. (2004) data. Alleen die landen zijn meegenomen waar Nederland minstens gedurende drie opeenvolgende perioden 0,05% bbp van het ontvangende land (of meer) hulp aan verstrekte. Zie verder de toelichting bij tabel 1.

Desalniettemin blijken de tekens van de coëfficiënten in kolom (5) vrijwel overeen te komen met die in kolom (5) van tabel 1. Opnieuw blijkt dat voor de hulp die Nederland aan landen met goed beleid geeft het effect op de groei groter is dan voor landen zonder goed beleid. Bij multilaterale hulp is, daarentegen, hulp het minst effectief in de landen met goed beleid.

De effectiviteit van Nederlandse bilaterale hulp

Het is nu interessant met behulp van de coëfficiënten in tabel 1 en 2 te berekenen in hoeverre een toename van de Nederlandse bilaterale hulp een positief effect heeft op de groei en in hoeverre het een betere besteding van het ontwikkelingsbudget oplevert als bilaterale hulp wordt vervangen door stortingen naar multilaterale organisaties.

Tabel 3. Meting van de effectiviteit van Nederlandse bilaterale en multilaterale hulp*

	Nederlandse bilaterale hulp		multilaterale hulp	
	slecht beleid (index = 0)**	goed beleid (index = 3,5)**	slecht beleid (index = 0)	goed beleid (index = 3,5)
alle ontwikkelingslanden	-21.0	11.5	1.4	-0.9
landen met structurele relatie	-6.0	0.7	0.6	-0.8

* De berekeningen zijn gebaseerd op de schattingen van de coëfficiënten in kolom (5) van tabel 1 en tabel 2.

** De index meet de kwaliteit van beleid van het ontvangende land. Deze index varieert van -4.7 tot 3.7. Voorbeelden van landen met een lage index over de beschouwde periode zijn de Democratische Republiek Congo (gemiddeld -0.41) en Bolivia (-0.48). Landen met een hoge index zijn bijvoorbeeld Botswana (2.9) en Maleisië (2.7).

In tabel 3 wordt het marginale effect van extra bilaterale of multilaterale hulp op de groei van een land met slecht, respectievelijk goed beleid weergegeven. Wat opvalt is dat als alle landen worden meegenomen waar Nederland op enig moment bilaterale hulp aan heeft gegeven, de kwantitatieve effecten veel sterker zijn dan wanneer alleen de landen worden meegenomen waar Nederland een structurele relatie mee heeft. Dat kan echter veroorzaakt zijn door het geringe aantal waarnemingen waarover we beschikken in het laatste geval. De (positieve of negatieve) effecten zijn echter wel als verwacht: als Nederland meer geeft aan landen met een goed beleid, dan zal dat een positief effect hebben op het desbetreffende land. Voor landen met slecht beleid zijn de effecten negatief. Het is derhalve voor de effectiviteit beter als Nederland zijn bilaterale hulp beperkt tot landen met een goed beleid. Dit komt overeen met de conclusie die Burnside en Dollar oorspronkelijk voor hulp in zijn totaliteit hadden getrokken.

Als we kijken naar multilaterale hulp, dan zijn de effecten van deze vorm op de groei van ontvangende landen kleiner, maar vooral niet intuïtief. Volgens deze schattingen is het beter multilaterale hulp te geven aan landen met slecht beleid. Dus als bijvoorbeeld Nederland volgens de aanbevelingen van het IBO rapport een deel van het bilaterale hulpbudget overhevelt naar een internationale organisatie, dan moet de minister hopen dat het extra budget voor die organisatie wordt besteed aan landen die een slecht beleid voeren.

Deze conclusies zijn natuurlijk alleen maar geldig zolang men vertrouwen stelt in de waarden van de hier gevonden coëfficiënten. De boodschap van Easterly et al. was nu juist dat

de resultaten van macro-economische regressiestudies met de nodige scepsis bekeken moeten worden (Easterly et al., 2004). Op zijn minst is er aanvullend onderzoek nodig voor de meting van de effectiviteit van Nederlands ontwikkelingsbeleid. Recentelijk hebben een aantal studies gekeken naar de effecten van beleid op microniveau. Veel van deze studies maken gebruik van zogenaamde natural experiments of randomized evaluations (Duflo, 2001; Duflo, 2003). Kern van deze methode is dat er bij de bepaling van de effecten van hulp een controlegroep wordt gecreëerd die de hulp niet ontvangt. Vergelijking van groepen die wel en die niet onder de hulp vallen, geven dan een indicatie van de effectiviteit van hulp.

Conclusie en beleidsaanbeveling

De claim dat Nederland beter een deel van zijn bilaterale hulp kan overhevelen naar multilaterale hulp, zoals aanbevolen door het interdepartementaal beleidsonderzoek over het Nederlandse ontwikkelingsbeleid in 2003, wordt door de hier gepresenteerde regressies niet gesteund. Macrostudies kunnen echter geen eenduidig uitsluitsel geven over de effectiviteit van het Nederlandse beleid. Het lijkt ons daarom aanbeveling te verdienen deze methode minstens aan te vullen met studies op microniveau, zodat hopelijk beleidsaanbevelingen op een meer gefundeerde basis kunnen worden gedaan. ■

Benedikt Goderis en Harrie Verbon

Literatuur

Alesina, A. & B. Weder (2002) Do corrupt governments receive less foreign aid?, *American Economic Review*, 92, 1126-1137.

Boone, P. (1996) Politics and the effectiveness of foreign aid, *European Economic Review*, 40, 289-329.

Burnside C. & D. Dollar (2000) Aid, policies and growth, *American Economic Review*, 90, 847-868.

Brilman, J.D. (2005) Hulp kan leiden tot meer groei, *ESB*, 7 oktober, 442.

Duflo, E. (2001) Schooling and labor-market consequences of school construction in Indonesia: evidence from an unusual policy experiment, *American Economic Review*, 91, 795-813.

Duflo, E. (2003) Evaluating the Impact of Development Aid Program: The Role of Randomized Evaluations, MIT working paper.

Easterly, W., R. Levine & D. Roodman (2004) Aid, policies and growth: comment, *American Economic Review*, 94, 774-780.

Interdepartementaal Beleidsonderzoek (2003) *Effectiviteit en coherentie van ontwikkelingssamenwerking*, Eindrapport.

Ram, R. (2003) Roles of bilateral and multilateral aid in economic growth of developing countries, *Kyklos*, 56, 95-110.